

НАЙМЕНУВАННЯ РЕАЛІЙ ХРИСТІЯНСЬКОЇ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯННЯХ

У статті досліджено лексику християнської релігії в текстах українських замовлянь. Розглянуто особливості використання цих найменувань у структурно-композиційній частині замовних текстів. Проаналізовано вплив молитовного спілкування, що сягає своїм корінням магічних замовлянь, на морально-психологічне життя людини.

Ключові слова: *текст, замовляння, християнська релігія, молитва, найменування.*

Вивчення українського фольклору є актуальною складовою сучасного пізнання, дослідження якого представляють З.С. Василько, В.В. Галайчук, І.В. Грищенко, І.П. Гудима, В.Ф. Давидюк, М.К. Дмитренко, Л.Ф. Дунаєвська, В.В. Жайворонок, Т.В. Жук, О.П. Івановська, І.М. Коваль-Фучило, Л.П. Козар, П.В. Мацьків, Ю.Л. Мосенкіс, В.І. Новійчук, О.А. Остроушко, О.Д. Павлов, Т.В. Полковенко, М.І. Редьква, І.Є. Руснак, В.П. Фісун, О.І. Шалак, В.М. Шевченко, Т.С. Шевчук, А. Ю. Ясенчук та інші мовознавці.

О.П. Івановська зазначає, що для дослідника-фольклориста первинним поступово стає текстовий простір із кількома рівнями системності: суб'єктний, сюжетний, жанровий, образний; і лише використання різновекторного інструментарію гуманітарних наук дозволяє виявити внутрішні і зовнішні зв'язки цих рівнів, простежити трансмісію традиційного смислу в ньому [1: 6].

У монографії «Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме» вперше оприлюднюються десятки, сотні нових даних з історії української фольклористики, порушують ряд теоретичних проблем, пов'язаних з методологією та інструментарієм фольклористичних студій на різних етапах становлення та розвитку науки про народну традиційну творчість [2: 6].

Тексти замовлянь, як частина okazіонально-ритуального та okazіонально-обрядового фольклору, тісно пов'язані не лише з пізнанням, а й з практичними потребами людини. Замовляння впливають на різні сфери життєдіяльності, зберігають таємниці слова, допомагають зрозуміти, як можна досягти гармонії в собі та навколишньому, тому дослідження лексики замовних текстів має таке важливе значення.

В.М. Шевченко визначає замовляння як магичні дії та словесні формули, переважно спрямовані на те, щоб вилікувати хворобу, загоїти рани, відвернути небезпеку [3: 150]. І.Є. Руснак наголошує на тому, що вимовити вголос – означало негайно вбити чи воскресити, запалити пристрасть чи відвернути її навіки, випросити у вищих сил здоров'я чи наслати невиліковну недугу [4: 47]. І.П. Гудима у своєму дослідженні розкрив специфіку і роль молитви у ранньому християнстві, виявив особливості відображення змісту і духу християнських молитов у культурі християнізованих народів [5: 5].

Мета нашої розвідки – дослідити лексику християнської релігії в текстах українських замовлянь. Досягнення поставленої мети стає можливим за умови виконання таких завдань: визначити особливості використання цих найменувань у структурно-композиційній частині замовних текстів; проаналізувати вплив молитовного спілкування на морально-психологічне життя людини.

Можна простежити у замовляннях чимало апокрифічних і книжних мотивів, християнських елементів і молитов, що, на думку віщунів і знахарок, додавало їм сили [4: 47]. Оберегові замовляння, на відміну від інших текстів цього жанру, зазнавали більш виразного впливу християнської

культурної традиції, що зумовило структурно-композиційну модифікацію первісних текстів [4: 50]. У подібних замовляннях це стосується християнської лексики у самому тексті (*святі, рождений, хрещений, молитвенний, християнська кров, святий Адам і святий Аврам, пресвятая Богородиця-праворучниця*), наприклад: *Всі святі, станьте мені в помочі, / Допоможіть і поблагословіть, / І даруйте, і рятуйте, / Рожденому, хрещеному, молитвеному (ім'я) / Од дання одробляти, / Християнську кров рятувати, / Бо святий Адам і святий Аврам / На цьому полі орали, / А пресвятая Богородиця-праворучниця / По полю ходила, / Зілля це сіяла, бояр копала, / Од дання одробляла!* [6: 43].

У замовлянні від граду: *Хмаройко мила, / не давай нам тучі-граду / урожаю збити, / бери свої діти, / йди по всьому світи, / на сухії лози, / на сухі ліса, / там собі ходи, / там собі вред роби. / Отче Миколаю, / встань до помочі, до порядку, / як Ісус Христос на поратунок / на віки віків. Амінь* [7: 6] увагу привертає такий компонент композиційної організації тексту як закріпка: *на віки віків. Амінь*. З цього приводу І.Є. Руснак зазначає, що, очевидно, з'явилися такі елементи в часи двовір'я, коли атрибути християнства почали визнавати могутнішими та дієвішими, ніж язичницькі [4: 50].

Виступаючи у християнстві як засіб особистого спасіння, молитва проголошується богословами провідною християнською чеснотою, дотичною за маєстатом до християнської Любові: вона не тільки постійно домінує у ритуально-богослужбовій практиці раннього християнства, але є важливим елементом християнської культури [5: 6-7]. Зв'язок молитви і замовляння проявляється у прохальних інтонаціях, беззаперечній вірі християнським святим, наприклад: *Пречиста свята Мати, / Прийди мені помагати, / Рождений, хрещений, молитвеній (ім'я) / З вітру і підвію, з пристрїту й уроку, / З данне і посмішки, з нерву і склерозу, / З менінгіту чорну хворобу виганяти* [6: 31].

Молитва сягає своїм корінням магічних замовлянь і закликань, поява яких стала можливою на початкових етапах становлення мови, коли відбувалося ототожнення звукового комплексу і значення. Оскільки молитва є однією з соціальних форм об'єктивації релігійної віри в діях релігійного індивіда або громади, то специфіка молитвословень виявляється в їх ідейному змісті і спрямованості [5: 10]. Часто в текстах українських замовлянь зустрічаються такі найменування реалій християнської релігії: *хрещена, хрещений, молитвенний, хрещений раб Божий, християнський*: як-от: *Я ж вас знаю, я ж вас вимовляю, / З рожденої, хрещеної (ім'я) / на розкоші зсилаю [6: 31]; Хрещеному, молитвенному (ім'я) / Вітер-переляк качаю [6: 40]; Там будеш пить і гулять, усі розкоші мать, / А хрещеному рабу Божому (ім'я) / Спокій дати [6: 36]; Йди собі на ниці лози, на бистрі води, / Де сонечко не сходить, / Де християнський голос не заходить, / Де півні не співають, / Топорами не рубаять [6: 49].*

Зміна сутності, засобів, способів культових дій, специфіки всього молитовного спілкування знаходиться в залежності від рівня розвитку уявлень про предмет поклоніння. Логіка цього процесу з необхідністю йшла по лінії спіритуалізації, розвитку, що дозволив найпримітивнішим замовлянням і заклинанням, які характеризуються примусовим (силовим) впливом на надприродне і абсолютизацією зв'язку між магічним ритуалом і очікуваними наслідками, через найранішній тип молитов – прохальні, що з'являються на етапі анімістичних вірувань як вербальний компонент і супровід жертвоприношень, метою яких є вже служіння (поклоніння) надприродному (духу або Богу), згодом еволюціонувати до славословів, подяк, ухвальних молитов розвинутих релігій, що втрачають жебрацьки-прохальний характер, а мають за мету особисті інтимні стосунки із надприродним, досягнення почуття безпосередньої близькості, злиття із ним і наслідки яких вбачають не в чуді, а в сфері морально-психологічного життя особистості [5: 11]. **Бог** як верховна надприродна істота, основний об'єкт релігійного поклоніння [3: 56] має велику частотність в українських

замовляннях: *До заходу сонця я тебе засилаю, / Я тебе змовляю **Божими словами*** [6: 39], а також ***Господь**: Я з словами, а **Господь** – з поміччю!* [6: 34]; *Я – з словом, / А **Господь** в добрий час / І в добру пору – з поміччю!* [6: 37]; у контекстах звертаються до Господа, як-от: ***Господи**, поможи мені поворожити, / Хрещеному народженому (ім'я) / Переполох вилити* [6: 37]; *Не сама я помагаю – / Тебе, **Господи**, призиваю!* [6: 44]; зазначаючи, що ***Господь милосердний і праведний***, людина запевняла себе в наданні допомоги, яку вона просить, наприклад: *Я – з річчю, / **Господь милосердний і праведний** – / Із поміччю!* [6: 43].

Спостерігаємо вплив молитовного спілкування, яке притаманне українським замовлянням, на морально-психологічне життя людини. Впевненість у допомозі ***Господа Бога*** позитивно впливала на свідомість людей і сприяла отриманню позитивного результату в лікуванні тієї чи тієї хвороби, наприклад: *Не сама я виговораю – / **Господа Бога** призиваю; / Як **Господь** допоможе – то і я поможу!* [6: 35]; *На першій порі вступаю, / **Господа Бога** на допомогу зазиваю, / Хрещеному, молитвеному (ім'я) / Вітер-переляк качаю* [6: 39]; *На першій порі вступаю, / **Господа Бога** в поміч ззиваю* [6: 40]; *Я його вимовляю і **Господа Бога** / В поміч призиваю: / Поможі мені, **Господи**, / очисти раба **Божого** (ім'я) / Од горілки, од болєзні, од чарів* [6: 44]; ***Господи Боже**, стань ти мені в поміч! / Не моїм духом – **Божим** духом, / Не моїми словами – **Божими** словами – / А моїми губами!* [6: 46].

Надання людині статусу ***раба Божого*** дозволило в замовляннях зблизити людину з ***Богом*** і тим самим сприяти милості ***Божій***, як-от: *З чим народився **раб Божий** (ім'я) – / Тим і хворів **раб Божий** (ім'я): / Тепер ти не хворітимеш!* [6: 31]; *Там йому пити-гуляти, / А **рабові Божому** (ім'я) ляку не знати* [6: 36]; *Вишптую з **раба Божого** (ім'я)* [6: 37]; *Кашлем не драти, не сушити, не в'ялити, / **раба Божого** (ім'я) з ніг не валити* [6: 42].

Лексеми на позначення християнської релігії ***Ісус Христос, ангел, ангел-хранитель, святі, херувими*** часто зустрічаються в одному контексті: *Не сама я буду викачувати – **Божими** словами вимовляти, / Не сама я буду –*

з *Ісусом Христом*, / З *янгелом-хранителем*, / З *усіма святими спасителями*. / *Буде дванадцять ангелів шептати*, / *Будуть херувими співати* [6: 41]. Зазначимо, що *ангел* – створена Богом безтілесна, духовна істота, посередник між богом і людьми. Зображається у вигляді юнака або дитини з крилами [3: 25] та *ангел-хранитель* – ангел, який оберігає кожную хрещену людину від підступів *сатани* [3: 26].

На відміну від *сатани, нечистого духа, злого духа* існує *Світ Божий*: *Яке ти на світі Божему не є – / То я тебе вимовляю, / Виговораю, вишіптую, викликаю* [6: 43]; *Я тебе визиваю, я тебе викликаю, / Не сама визиваю – всіх святих поминаю: / Знаючі й незнаючі, станьте в поміч! / Вода-хрещенна – молитвена, / Вода-йорданна каміння / І креміння очистила, / Очисти й (ім'я) душечку! / Його мати родила, на світ Божий пустила, / Хрестом хрестила, зорею підперезала, / У світ Божий виряджала. / Це яйце рубаю, / Мечами-сікачами переляк відганяю, / Відзиваю, відхрещую, відкликаю, / Сікачами-мечами нечистого духа виганяю, / Хрещеному, молитвеному (ім'я) / Допмагаю* [6: 34-35]; *Оце лихо каменем прикладем / І злого духа з (ім'я) вишлем!* [6: 41].

У текстах українських замовлянь з'являється такий символ християнської релігії як *хрест* – об'єкт релігійного шанування в багатьох релігіях, що являє собою стрижень з однією або кількома поперечками [3: 391-392].

Образи святих не мають постійного місця, завжди звідкись прибувають, тому й сприймаються як пришельці [8: 245], наприклад: *Божя Мати* часто зображується в дії, в дорозі, з невід'ємними атрибутами (*золотою* палицею, *золотим* хрестом) в текстах діалогізованого характеру, як-от: *За першим разом, Божим приказом, / Ішла Божя Мати, / Золотою палицею упиралася. / – Куди йдеши, Божя Мати? / – Іду вітер качати, переляк качати* [6: 41]; *Ішла Мати Божя золотим мостом / З золотим хрестом, / Встріла рабу Божему (ім'я знахарки). / – Куди ти, раба Божя / (ім'я знахарки) йдеши? / – Йду до молитвеного раба Божого (ім'я хворого)*

одроблять [6: 45]. Звертаємо увагу на використання кольороназви **золотий** як символу світла, блиску, слави, сонця, нетління, життя і здоров'я [9: 17].

З текстів замовлянь стає очевидним, що лімінальна суть досліджуваних персонажів полягає у відведенні хвороби, наприклад: на сухі ліси і болота, на синє море, як-от: *На Сіянській горі, на християнській землі, / там Мати Божя ходила, / Ісуса Христа за руки водила, / Пристоли одчиняла, / До хрещеного, молитвеного (ім'я) / Поспішала це горе забрати, / На сухіє ліса і болота розогнати [6: 47]; Ішли **святі Петро з Павлом** книгу читать, / од раба Божого (ім'я) / Підвій одсилать на синє море [6: 38].*

У замовляннях послідовно описується шлях християнських святих, наприклад: *Ішла Діва Марія з дванадцяти криничок, / З дванадцяти капличок, / По шовковій травичці, / По чорній ступі на камінь ступала, / Хрещеному, молитвеному (ім'я) / В поміч ставала. / І мені: **всі святі** – станьте в помоч мені; / Як спить у морі, де боліє, / Батьківського роду, материнського плоду [6: 41].*

Лексика українських замовлянь містить ще й такі найменування святих: ***святі Петро й Павло**: З (ім'я) будем святих Петра / Й Павла просити / десять заслонок отклонити [6: 41]; Михайло: Михайло-придибайло по небесах літає, / Ісуса Христа шукає, / Разом з ним злого духа побиває, / На його голові, на його серці, / На його руках, на його ногах, / на його пальцях, на його суставах, / Я – з словами, а **Господь** – з поміччю [6: 42]; Ілля: Ти ж, **Ілля-пророк**, / Завідуєш бурями-тучами / І всякими вітрами [6: 48]; Миколай: **Миколаю-божогоднику, скоропомошнику**, / Приступи і помози / Хрещеному рабу Божому (ім'я) / Ляк і всякі хвороби / Із середини виговорити! [6: 35].* В.М. Шевченко зазначає, що **Миколай Чудотворець** – один з найшанованіших святих, покровитель торгівлі, хліборобства, захисник бідних, дітей [3: 228].

Отже, у текстах українських замовлянь найменування реалій християнської релігії представлені такими номінаціями: **рождений, хрещений, молитвений, християнський (християнська кров,**

християнська земля), святі (святий Адам і святий Аврам, святі Петро з Павлом), Михайло-придибайло, Миколай-божогодник (скоропомошник), Ілля-пророк, пресвятая Богородиця-праворучниця, Пречиста свята Мати, на віки віків, амінь, хрещений раб Божий, Господь милосердний і праведний, Господь Бог, Божий дух, Ісус Христос, ангел, ангел-хранитель, херувими, Світ Божий, золотий хрест, престоли, Сіянська гора та ін. Досліджувана лексика вживається у всій структурно-композиційній частині замовних текстів, як-от: у зачині, основній частині, закріпці. Молитовні елементи у замовляннях допомагають людині позбутися усіляких хвороб, створюють захисну оболонку, яка огортає страждаючого і забезпечує швидке одужання. Подальшого вивчення потребує лексика на позначення найменувань симптомів хвороб у текстах українських замовлянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. О. Івановська. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Підручник. – К.: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. – С. 336.
2. Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме: Колективна монографія / За редакцією доктора філологічних наук М.К. Дмитренка. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2008. – 384 с.
3. Шевченко В.М. Словник-довідник з релігієзнавства. – К.: Наук. думка, 2004. – 560 с.
4. Український фольклор: навч. посіб. / І.Є. Руснак. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 304 с.
5. Гудима І.П. Молитва як елемент релігійного культу і явище культури: автореф. дис. ...канд. філософських наук : 09.00.11 / Інститут філософії НАН України / Ігор Петрович Гудима. – К., 1996. – 20 с.

6. Вербальна магія українців / вступ. сл. Л. Дунаєвська ; авт. передм. О. Павлов ; упоряд. та приміт. Т. Полковенко, В. Фісун. – К. : Бібліотека українця, 1998. – 98 с.

7. Зоряна вода (таємниці поліських знахарів) / упорядник В.Ф. Давидюк. – Луцьк, 1993. – 24 с.

8. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. – Луцьк, 2007. – 296 с.

9. Матеріали та методичні рекомендації до спецкурсів з ідіостилістики / Упорядн. Л.В. Шулінова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 45 с.

Стаття надійшла до редакції 29.04.14.

*Шуляк С.А., к. філол. н., доц.,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

Наименования реалий христианской религии в украинских заговорах

В статье исследовано лексику христианской религии в текстах украинских заговоров. Рассмотрено особенности использования этих наименований в структурно-композиционной части заклинательных текстов. Проанализировано влияние молитвенного общения, что пускает корни в магические заклинания, на морально-психологическую жизнь людей.

Ключевые слова: *текст, заклинания, христианская религия, молитва, наименование.*

*Shulyak S.A., Cand. of Philol. Sc., Assoc. Prof.
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University*

The Names of Realities of Christian Religion in Ukrainian Spells

The article investigates the words of Christian Religion in the texts of Ukrainian Spells. The peculiarities of the use of these words in structural and compositional parts of the spells are described. The influence of pray communication on moral and psychological life of the person is analyzed. This influence dates back to magic spells.

Key words: *text, spell, Christian Religion, pray, naming.*